

Мультимодальні методи навчання у фаховій підготовці студентів мистецьких спеціальностей

Ткач Марія Михайлівна¹, Ларікова Людмила Анатоліївна²

Опубліковано	Секція	УДК
30.10.2024	Освіта/Педагогіка	378.147:7.01

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14065901>

Анотація. У статті розглянуто проблему запровадження мультимодальних методів навчання у зміст фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей. Проаналізовано проблему мультимодальності у зарубіжному та вітчизняному науковому дискурсі. З'ясовано, що мультимодальність комунікації відбувається засобами різних модусів спілкування (вербальних, невербальних, кінетичних тощо), які між собою взаємодіють, посилюють та взаємозамінюють комунікативні функції один одного. Визначено, що мультимодальний характер перебігу комунікаційних процесів в сучасному суспільстві пов'язують із повсюдною діджиталізацією, тобто переведенням будь якої інформації в цифровий формат. Мультимодальність розглянуто як комбіновану передачу інформації, коли інтеграція цифрових технологій виконується за допомогою мультимодальних мобільних месенджерів, завдяки яким здійснюється взаємодія між викладачами та студентами. Це створює умови для використання методологічного апарату мультимодальності поза межами традиційної лінгвістики та семіотики. З цих позицій виокремлено проблему використання різних аспектів мультимодальності у змісті фахової підготовки студентів факультетів мистецтв.

Розкрито, що освітня стратегія мультимодального навчання як методу «глибокого навчання» ґрунтується на використанні різних інструментів для навчання та сприйняття інформації, що значно підвищує ефективність освітнього процесу. З-поміж основних мультимодальних методів навчання мистецьких дисциплін були виокремлені: цифрові технології в музиці, візуальне мистецтво та мультимедіа, інтерактивні та міждисциплінарні проекти, онлайн навчання, віртуальна мобільність та ін.

З метою перевірки ефективності запровадження мультимодального навчання у змісті фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей було проведено анкетування серед студентів вищих закладів мистецької освіти. Результати анкетування засвідчили, що переважна більшість студентів надає перевагу мультимодальному навчанню. Між тим було виокремлено переваги та недоліки таких методів навчання, що потребує уважного ставлення до впровадження будь яких інновацій в освітній процес.

¹ кандидат педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії музики та естрадного мистецтва факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0000-0002-5538-975X>

² доцент кафедри народних інструментів, народна артистка України, Національна музична академія ім. П. І. Чайковського, <https://orcid.org/0000-0003-1231-9855>

Ключові слова: мультимодальні методи навчання, комунікація, онлайн навчання, цифрові технології, студенти мистецьких спеціальностей, мистецька освіта, традиції та інновації.

Multimodal teaching methods in the professional training of students of artistic specialties

Annotation. The article considers the problem of introducing multimodal teaching methods into the content of professional training of students of art specialties. The problem of multimodality in foreign and domestic scientific discourse is analyzed. It was found that multimodality of communication occurs by means of various modes of communication (verbal, non-verbal, kinetic, etc.), which interact with each other, strengthen and interchangeably communicative functions of each other. It is determined that the multimodal nature of the course of communication processes in modern society is associated with widespread digitalization, that is, the translation of any information into digital format. Multimodality is considered as a combined transfer of information when the integration of digital technologies is carried out using multimodal mobile messengers, thanks to which interaction between teachers and students is carried out. This creates conditions for the use of the methodological apparatus of multimodalism outside of traditional linguistics and semiotics. From these positions, the problem of using different aspects of multimodality in the content of professional training of students of the faculties of arts is allocated.

The article reveals that the educational strategy of multimodal learning as a method of «deep learning» is based on the use of various tools for learning and perception of information, which significantly increases the efficiency of the educational process. Among the main multimodal methods of teaching artistic disciplines, the following were identified: digital technologies in music, visual arts and multimedia, interactive and interdisciplinary projects, online learning, virtual mobility, etc.

In order to test the effectiveness of the introduction of multimodal learning in the content of professional training of students of artistic specialties, a survey was conducted among students of higher art education institutions. The results of the survey showed that the vast majority of students prefer multimodal learning. At the same time, the advantages and disadvantages of such teaching methods were highlighted, which requires careful attention to the introduction of any innovations in the educational process.

Keywords: multimodal teaching methods, communication, online learning, digital technologies, students of artistic specialties, art education, traditions and innovations.

Вступ

Сучасний технологічний світ з його новітніми засобами комунікації та необмеженими інформаційними ресурсами формує нову реальність із розширеними віртуальними кордонами, що суттєвим чином впливає на трансформацію освітнього ландшафту з урахуванням викликів сьогодення. Одним із ключових векторів, що активно наразі змінює освітній ландшафт, є використання в змісті вищої освіти й мистецької освіти, зокрема, феномену мультимодальності – це процес спілкування із одночасним залученням декількох способів (модусів) комунікації: вербальних, невербальних, кінетичних (жестових), які між собою взаємодіють, посилюють та взаємозамінюють комунікативні функції один одного.

Ефективно використовуючи мультимодальні можливості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, за яких технологічний прогрес та багатовекторність стають неодмінними складовими навчання, вища мистецька освіта зустрічається, з одного боку, – з новими викликами, а з іншого, – перед нею відкриваються широкі перспективи та нові можливості. У зв'язку з цим заклади вищої мистецької освіти мають швидко

адаптуватися до змін технологічного суспільства, інтегруючи в змісті навчання нові методи та засоби викладання.

З цих позицій в сучасній парадигмі гуманітарного знання все виразніше актуалізується проблема мультимодальності, що вимагає запровадження в зміст фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей мультимодальних методів навчання, які є більш мобільними, інтерактивними та ефективними у порівнянні з традиційними методиками та методами.

Дослідженню окресленої проблематики, в першу чергу, присвячено праці зарубіжних вчених, представників цілого напрямку досліджень – це мультимодальні студії (Multimodal Studies). З-поміж основних розробників методології мультимодалістики виокремлюють мультимодальні дослідження зарубіжних вчених G. Kress, T. van Leeuwen, J. Wildfeuer, J.A. Bateman, W. Liebert, H. Stöckl, Ch. Foceville, M. Halliday та ін. [10; 12; 13; 14; 16; 18].

У вітчизняному науковому дискурсі зазначена проблематика представлена в переважній більшості в дослідженнях вчених з мультимодальної лінгвістики: І. Андреева [1], М. Гливінська [3], М. Івасишин [5], Л. Макарук [8] та ін. У сфері комунікативного музикознавства особливо плідними видаються наукові розвідки Б. Сюти з основ парамузикознавства (концепція музичного дискурс-аналізу) [9], а також дослідження О. Берегової щодо важливості використання мультимодальних технологій шляхом уведення додаткових візуальних кодів на різних ланках системи музичної комунікації: композитор – музичний твір – виконавець – слухач [2].

Питання розвитку та удосконалення цифрових технологій та їх імплементації в зміст дистанційного навчання, інтеграції мультимодальних засобів комунікації в освітній процес залишаються в центрі дослідницької уваги як українських, так і зарубіжних вчених (В. Кремень [6]; С. Лебедева, М. Лебедев [7]; T. van Leeuwen [17] та ін.). У працях з мистецької освіти та підготовки студентів мистецьких спеціальностей деякі аспекти мультимодальності представлено у наукових розвідках Ж. Денисюк [4]; В. Федоришина, М. Ткач [10]; T. Lähdesmäki et al. та ін.

Мета статті (завдання) – здійснити цілісний аналіз проблеми мультимодальності у зарубіжному та вітчизняному науковому дискурсі, схарактеризувати мультимодальні методи навчання мистецьких дисциплін, визначити їх переваги та недоліки з метою досягнення балансу між традиціями та інноваціями в освітньому процесі.

Результати

Студіювання праць з порушеної проблеми засвідчило, що сучасний мультимодальний характер комунікації характеризується трансляцією смислів засобами різних модусів спілкування, коли досить важко відокремити його вербальну складову від паравербальних компонентів (візуальних, аудіальних, кінестичних та ін.

Нагадаємо, що сам термін «мультимодальність» (від лат. «multi» – багато, «modus» – режим, спосіб, вид) використовують як в широкому значенні (Multimodal Studies), так і більш конкретно щодо методології в контексті наукової галузі знань – мультимодалістики, об'єктом дослідження якої є модус комунікації.

На думку Г. Штокла, мультимодальність комунікації визначається тим, що трансляція смислів та значень відбувається засобами різних модусів спілкування, і цей чинник суттєво підвищує статус мультимодальної семіотики. У зв'язку з цим створюються умови для використання її методологічного апарату в процесі аналізу гетерогенних невербальних модусів комунікації, що уможливорює використання мультимодального підходу поза межами традиційної лінгвістики та семіотики [18].

У такому аспекті, як зазначає українська дослідниця І. Андреева, дискурс як багаторівневий знак, в якому в єдине ціле інтегруються текст, візуальний супровід, аудіоскладник тощо виступає як полікодова єдність, що зумовлює необхідність

дослідження параметрів взаємодії вербальних та інших семіотичних кодів у процесі дискурсотворення й виводить аналіз дискурсу на новий мультимодальний рівень [1, с. 3].

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговує концепція музичного дискурс-аналізу Б. Сюти та її імплікації в сучасні музикознавчі парадигми у сфері комунікативного музикознавства. У його розвідках з парамузикознавства паралельно до традиційного музикознавства досліджуються парамузичні або екстромузичні засоби музичного спілкування. Адже саме дискурсивні методи, як наголошує автор, за допомогою яких продукуються і споживаються музичні тексти, є важливою формою соціокультурної практики [9, с. 39 – 40].

На думку О. Берегової, виявлення комунікативних аспектів візуалізації, особливо в сучасній інструментальній музиці (С. Зажитько, К. Цепколенко, І. Небесний, В. Рунчак та ін.), мають подвійне значення: з однієї сторони, вони створюють умови для домінування видовищного чинника над музичним у художньому сприйнятті, а з іншої, – заслуговують на всебічне використання для забезпечення більш тісного взаємозв'язку із слухачем у процесі музичної комунікації [2, с. 43 – 44].

Отже, мультимодальність як феномен сучасного інформаційного суспільства відображає інтеграцію різних видів комунікації в музично-виконавському процесі й стає ключовим інструментом для стимулювання творчого мислення та розвитку аналітичних навичок студентів мистецьких спеціальностей, що потребує виокремлення й дослідження проблеми використання різних аспектів мультимодальності у фаховій підготовці студентів факультетів мистецтв.

Досліджуючи мистецьку освіту в умовах культурних трансформацій, Ж. Денисюк наголошує, що сучасне мистецтво не обмежується лише розвитком мистецьких шкіл. Воно охоплює широкий спектр інших галузей знань, таких як культурологія, історія мистецтва, менеджмент в галузі культури та ін., даючи «можливість студентам сформувати широкий спектр знань та вмінь, що сприятиме їх успіху в мистецькій галузі та поза нею» [4, с. 24]. За цих умов мультимодальність як явище має декілька аспектів: мультимодальні концепти мистецтва у різних сферах гуманітарного знання стають концептами базових світоглядних домінант, впливаючи на формування професійного світорозуміння сучасної молоді.

На думку В. Федоришина та М. Ткач, поглиблення методологічної рефлексії в сфері мистецької освіти в контексті постнекласики актуалізує впровадження нелінійних підходів до фахової підготовки студентів факультетів мистецтв з метою формування в них нового типу мислення, характерними рисами якого є методологічна плюралістичність, поліваріантність, здатність до інтеграційної взаємодії, що є також ознаками мультимодальності. З цих позицій, на переконання авторів, «моделями нелінійних музичних систем виступають такі жанрові форми як хепенінг, інструментальний театр, перформанс, техніки колажу та інтертекстуальності, що яскраво представлено в творчості композиторів-авангардистів ХХ століття (Дж. Кейдж, М. Кагель, П. Булез, Д. Лігетті та ін.)» [10, с. 141].

Оскільки наразі вища освіта стає все більше орієнтованою на інтерактивність, залучаючи різноманітні мультимодальні комунікативні ресурси, тому переважна більшість освітніх експертів, які пропагують метод мультимодального навчання, називають його як метод «глибокого навчання». Це освітня стратегія ґрунтується на використанні різних інструментів для навчання та сприйняття інформації, оскільки мультимодальна система навчання використовує не лише текст або голос, але й інші типи навчального контенту, зокрема: відео, аудіо, практичні завдання, різноманітні зображення (графічні, текстові тощо), комплексне застосування яких значно підвищує ефективність навчання. Дослідниками з компанії Cisco довели, що комбіновані навчальні моделі дають більше ефекту, ніж традиційні методи навчання, оскільки учні,

які одночасно працюють з різними медіаформатами (текст і цікавий візуал одночасно) досягають кращих результатів, ніж ті учні, хто просто читає текст.

Мультимодальний характер перебігу комунікаційних процесів в сучасному суспільстві пов'язують із повсюдною діджиталізацією, тобто переведенням будь якої інформації (текстової, звукової, графічної) у цифровий формат. Мультимодальність розглядається як комбінована передача інформації в цифровому освітньому просторі, коли інтеграція цифрових технологій виконується за допомогою мультимодальних мобільних месенджерів, завдяки яким здійснюється взаємодія між викладачами та студентами. Різноманітні месенджери (Skype, Viber, WhatsApp, Facebook та ін.) дозволяють транслювати навчальний матеріал у формі монологу або діалогу, що стає особливо необхідним при організації змішаної форми навчання, яка поєднує дистанційне та очне навчання. Окрім того, використання мультимодальних інструментів Інтернету забезпечує студентам самостійність у вивченні того чи іншого предмету, активно впливає на технологічну грамотність студентів, активізує розвиток критичного мислення, налаштовує на раціональне використання часу, сприяє візуалізації різних текстів (художніх, музичних тощо) як комунікативних мистецьких артефактів, що в цілому допомагає активізації сенсорних каналів комунікації для кращого засвоєння навчального матеріалу тощо.

В умовах світової пандемії COVID-19, а також воєнної агресії Росії проти України вітчизняна система вищої освіти й мистецької освіти, зокрема, вимушена була пристосовуватися до нових викликів й активно застосовувати в освітньому процесі дистанційну форму навчання. Повсюдне розширення цифрового мережевого довкілля з розвиненими технологіями створює умови для здобуття освіти у віддаленому форматі з активним використанням мультимодальних моделей комунікації.

З цих позицій сучасні цифрові технології (електронна пошта, мобільні месенджери, спеціально створене діджитальне освітнє середовище тощо) ефективно сприяють підвищенню технологічної грамотності студентів, готуючи їх до викликів інформаційного суспільства. Використання візуальних та аудіоаспектів робить процес навчання цікавішим, динамічним та сприяє підвищенню зацікавленості й мотивації студентів. Комбінація різних медіаформатів дозволяє студентам обирати різні способи навчання, що відповідають їхнім стилям та потребам, сприяючи індивідуалізації та гнучкості в навчанні.

Питання розвитку та удосконалення цифрових технологій та їх імплементації в зміст дистанційного навчання, інтеграції мультимодальних засобів комунікації в освітній процес залишаються в центрі дослідницької уваги як українських, так і зарубіжних вчених (В. Кремень [6]; С. Лебедева, М. Лебедев [7]; T.van Leeuwen [17]; T. Lähdesmäki et al. [15] та ін.). Дослідники наголошують на значному потенціалі мультимодальних аспектів комунікації, комплексне застосування яких в навчальному процесі з використанням змішаної форми навчання (офлайн та онлайн) може зробити освітню діяльність більш гнучкою, ефективною, багатоплановою в «цифровій освітній екосистемі». Так, на думку С. Лебедевої та М. Лебедева, «ця екосистема дає доступ до навчального матеріалу, домашніх завдань, проміжних та підсумкових тестів, розкладу, аудіо та відеоматеріалів, спілкуванню через електронну пошту та/або в чаті» [7, с. 202]. Підтримуємо думку дослідників, що більш продуктивною є змішана форма навчання, коли «студенти та викладач мають можливість особистого онлайн-контакту в комбінації з асинхронною взаємодією, що стимулює вдосконалення навичок самостійної роботи та креативного підходу до оволодіння навчальним матеріалом» [так само].

Оскільки комунікація за своєю суттю є мультимодальною, тому в змісті вищої мистецької освіти актуалізується значення комбінованих навчальних моделей з використанням різних аспектів мультимодальності, в яких задіяні різні типи людських відчуттів: візуальні, вербальні, акустичні та інші способи сприйняття. Це вимагає від

студентів мистецьких спеціальностей не лише майстерності у власній виконавській творчості, але й набуття здатності ефективно взаємодіяти з різноманітними засобами вираження для досягнення бажаних результатів. Серед основних мультимодальних моделей навчання, що широко застосовуються у сучасних закладах вищої мистецької освіти, визначено такі: інтеграція різних медіаформатів; адаптація до різних стилів навчання; збалансоване використання реального та віртуального компонентів у змісті навчання; гнучкість онлайн та офлайн навчання; структуроване використання технологій; інтерактивність та взаємодія, адаптація до різних стилів навчання тощо.

З-поміж основних мультимодальних методів навчання мистецьких дисциплін нами були виокремлені такі: цифрові технології в музиці (онлайн навчальні платформи, віртуальні інструменти, відеоуроки, майстер-класи, програмне забезпечення для аранжування, звукові та нотні редактори тощо); візуальне мистецтво та мультимедіа (використання аудіо, відео, анімації, комп'ютерної графіки тощо); інтерактивні та міждисциплінарні проекти (використання технологій віртуальної та доповненої реальності, відвідування віртуальних концертів, залучення студентів до створення міждисциплінарних проектів тощо); онлайн навчання (використання онлайн ресурсів: відеолекції, презентації, участь студентів у міжнародних та всеукраїнських мистецьких форумах тощо); віртуальна мобільність (створення умов для віртуальної міжнародної мобільності студентів, використання засобів онлайн- спілкування тощо).

З метою перевірки ефективності запровадження мультимодальної системи навчання нами було проведено анкетування серед студентів мистецьких спеціальностей УДУ імені Михайла Драгоманова і НМАУ імені П. І. Чайковського. Опитування включало 10 питань, спрямованих на визначення ефективності найпоширеніших мультимодальних методів у системі вищої мистецької освіти:

1. Як ви оцінюєте ефективність інтеграції різних медіаформатів у мистецькому навчанні?

2. Чи вважаєте ви, що мультимодальні підходи сприяють збагаченню вашого мистецького досвіду?

3. Як ви визначаєте свій стиль навчання і чи адаптований він до різних медіаформатів?

4. Чи вважаєте ви збалансованим співвідношення реального та віртуального компонентів у мистецькому навчанні?

5. Чи стикалися ви з нерівномірністю доступу до цифрових технологій у процесі вивчення мистецтва?

6. Як ви оцінюєте ступінь зацікавлення та мотивації, що виникає внаслідок використання відео, аудіо та інших медіа у процесі вивчення мистецтва?

7. Чи вважаєте ви, що велика кількість медіа та іншої інформації може призвести до перевантаження?

8. Як ви оцінюєте рівень інтеракції та взаємодії в реальному часі у процесі індивідуальних занять з музично-теоретичних-дисциплін, вокалу або основного музичного інструменту?

9. Чи відчуваєте ви, що використання цифрових технологій покращує ваші технологічні та виконавські навички?

10. Як ви оцінюєте ризик втрати глибини аналізу через зосередженість на візуальних та аудіоаспектах?

Зібрані дані анкетування нами були вивчені, проаналізовані, узагальнені, а результати представлені у вигляді діаграми.

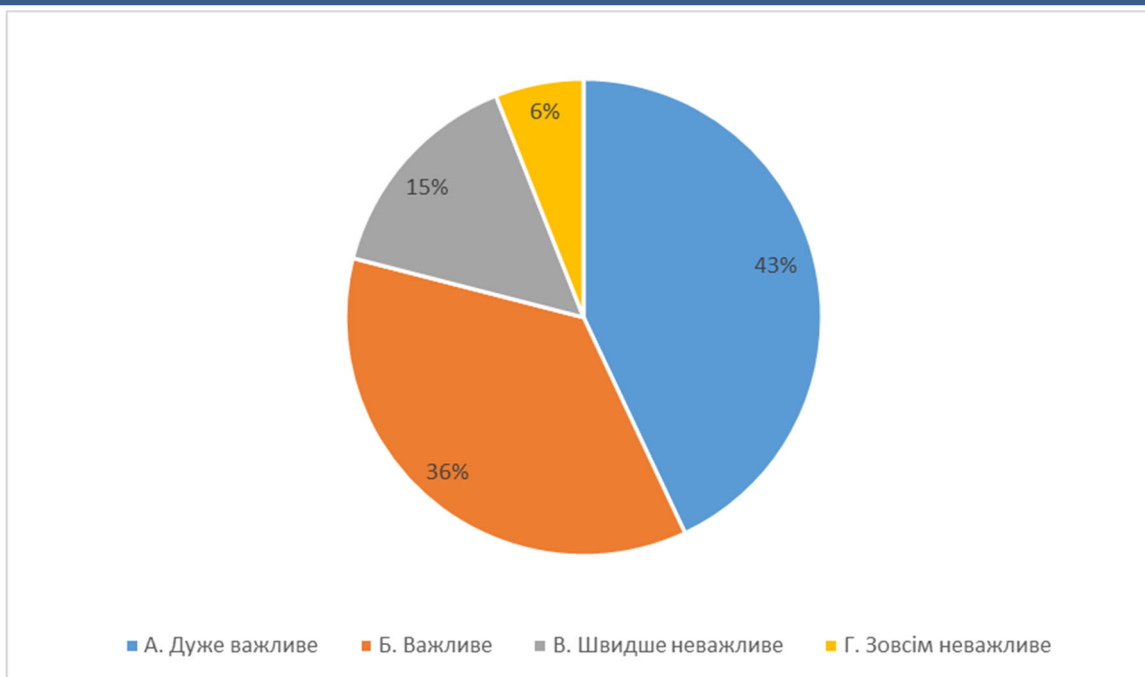

Рис. 1/ Графічне зображення узагальнених результатів анкетування

Отримані дані анкетування засвідчили, що переважна більшість респондентів (43,0%) вважає, що запровадження мультимодальних методів до навчання у закладах вищої мистецької освіти є дуже важливим; 36,0% респондентів також вважають таку форму навчання важливою та ефективною. І незначна кількість респондентів 15,0% вважає запровадження таких методів швидше неважливими, і лише 6,0% – зовсім неважливими, що свідчить про прихильність цієї частки студентів до традиційного навчання, оскільки реальний компонент на відміну від віртуального має на них більший вплив у засвоєнні навчального матеріалу. Також потрібно враховувати, що деякі студенти не мають достатньої підготовки або досвіду в роботі з віртуальними інструментами, що цілком може призвести до невпевненості та меншої зацікавленості до таких форм і методів навчання.

Висновки

Здійснений аналіз проблеми мультимодальності засвідчив, що зазначена проблема є актуальною в сучасній парадигмі гуманітарного знання й потребує впровадження у зміст фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей мультимодальних методів навчання, які є більш інтерактивними та ефективними у порівнянні з традиційними методами.

Результати проведеного анкетування серед студентів вищих мистецьких закладів освіти підтвердили, що застосування цих методів може ефективно впливати на перебіг мистецького навчання, проте потрібно враховувати як позитивні, так і негативні аспекти. Більшість студентів, яка віддала перевагу мультимодальним методам навчання, засвідчила їх важливість для отримання навчальної інформації завдяки використанню різноманітних ресурсів (відео, аудіо та інших медіа), що позитивно впливає на їхню мотивацію, розвиток технологічних навичок; мультимодальні підходи дозволяють студентам обирати способи навчання, роблять його гнучкішим, ефективнішим тощо.

Студенти, які віддали перевагу традиційним формам навчання мистецтву засвідчили, що надмірне використання онлайн-ресурсів може зменшити особистий контакт з педагогом (особливо під час індивідуальних занять з вокалу, музичного

інструменту тощо), що є особливо важливим для навчання співу, гри на музичних інструментах, та віддалити студентів від реальних творчих процесів Також важливо враховувати нерівномірний доступ всіх студентів до технологій, що може призвести до нерівних можливостей у навчанні, а надмірне споживання інформації може призвести до перевантаження студентів, відсутності інтеракції та взаємодії в реальному часі тощо. Тому слід обов'язково пам'ятати, що при запровадженні будь яких нових технологій в освітній процес потрібно враховувати і підтримувати баланс між традиціями та інноваціями.

Список використаних джерел

1. Андреева І. О. Мультиmodalний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку. Одеський лінгвістичний вісник. № 7. 2016. С. 3 – 8.
2. Берегова О. М. Тенденції візуалізації в сучасній інструментальній академічній музиці в аспекті музичної комунікації. Культурологічна думка. 2017. № 11. С. 35 – 45.
3. Гливінська Л. К. Об'єкт неолінгвістики – мультиmodalність: завдання і рішення. Science and Education a New Dimension. Philology, VI (52), Issue: 177, 2018. Sept. С. 23 – 26
4. Денисюк Ж. З. 2023. Мистецька освіта в умовах глобалізації та культурних трансформацій сучасності. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. № 1, 23–28. <https://journals.urau.edu.ua/visnyknakkkim/article/download/277628/272380>
5. Івасишин М. Р. Мультиmodalність англomовного коміксу: лінгвальний та екстралінгвальний виміри: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2019. 20 с.
6. Кремень В. Г. Мультиmodalна мова дистанційного навчання. Освіта і суспільство. 2020. Лип. – серп. (7 – 8). С. 3
7. Лебедева С. Л., Лебедев М. К. Мультиmodalні аспекти викладання у сфері сучасної дистанційної освіти. Інноваційна педагогіка. Вип. 5. Т.2. 2023. С. 201 – 205. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/56.2.43>
8. Макарук Л. Л. 2018. МУЛЬТИМОДАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА ТА ЇЇ МЕТАМОВА. Мультиmodalність сучасної англomовної масмедійної писемної комунікації, 304- 339. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-083-4-16>
9. Сюта Б. Основи парамузикознавства : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 176 с.
10. Федоришин В.І., Ткач М. М. (2023). Нелінійні підходи до фахової підготовки студентів факультетів мистецтв. Український педагогічний журнал. № 4. С. 137 – 146. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/712>
11. Bateman JA, Wildfeuer J. (2014). A multimodal discourse theory of visual narrative. Journal of Pragmatics. № 74. P. 180 – 208.
12. Foxe, Charles (2021). Multimodality. In: Xu Wen & John R. Taylor (eds), The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics (pp.676-687). <https://www.routledge.com/The-Routledge-Handbook-of-Cognitive-Linguistics/Xu-Taylor/p/book/9781138490710>
13. Halliday, M. (1978). Language as Social Semiotic: The Interpretation of Language and Meaning. London. 256 p.
14. Kress G., Leeuwen T.van. (2001). Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication. London: Arnold, 2001. 142 p.
15. Lähdesmäki, T., Baranova, J., Ylönen, S.C., Juškiene, V., Zaleskiene, I. 2021. Learning Cultural Literacy through Creative Practices in Schools: Cultural and Multimodal Approaches to Meaning-Making. Learning Cultural Literacy through Creative Practices in

- Schools: Cultural and Multimodal Approaches to Meaning-Making, 1–151.
<https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/51480>
16. Liebert, W. Metten, T. (2013). Multimodal Text. *The Encyclopedia of Applied Linguistics* / ed. by C. Chapelle. Oxford: Blackwell Publishing. P. 4338-4338.
 17. Van Leeuwen, T. (2015). Multimodality in Education: Some Directions and Some Questions. *TESOL Quarterly*, 49(3). <https://doi.org/10.1002/tesq.24>
 18. Stöckl, H. (2004). In between modes: Language and image in printed media. In *Perspectives on multi-modality* (pp. 9-30). (Document Design Companion Series; Vol. (Eds.) Eija Ventola & Cassily Charles & Martin Kaltenbacher